

PRIMERS LLIGAMS ENTRE CINEMA I TURISME. EL DOCUMENTAL *MALLORCA* (JOSEP MARIA VERGER, 1927)

M. Magdalena Rubí Sastre

Universitat de les Illes Balears

Resum: El present article versa sobre el documental *Mallorca*, realitzat per Josep Maria Verger el 1927 amb la intenció de promocionar l'Illa com a destinació turística. En primer lloc es presenta una breu contextualització de la situació que es donava a Espanya durant els anys vint referent a les connexions existents entre cinema i turisme. Seguidament s'exposa un estudi del documental realitzat des d'una doble perspectiva: per una banda s'explica el projecte ideat per Verger i la difusió que va tenir la filmació, i per altra costat s'analitza la pel·lícula per tal de conèixer la imatge turística que transmet de Mallorca.

Paraules clau: Cinema, turisme, imatge de destinació, documental, Mallorca.

Abstract: The aim of this paper is analyze the documentary film *Mallorca*, directed by Josep Maria Verger in 1927. This movie was made in order to promote the island of Mallorca as a tourist destination. Firstly is presented a short introduction about the situation that existed in Spain regarding the connections between the cinema and the tourism during the twenties. Then is presented a study about the documentary film in two ways: on the one hand is explained the project devised by Verger and the exhibitions of the movie, on the other hand the film is analyzed in order to know the tourist image of Majorca that the film shows.

Key words: Film-induced tourism, Destination image, Documentary film, Majorca.

Rebut el 23 de maig. Acceptat el 5 de novembre de 2013.

El present article s'emmarca en la tesi doctoral en curs "La construcció de la imatge turística de les Balears a través del cinema (1898-1999)", que es duu a terme gràcies a la beca predoctoral FPI concedida per la Conselleria d'Educació, Cultura i Universitats del Govern de les Illes Balears, seleccionada en el marc d'un programa operatiu cofinançat pel Fons Social Europeu.

Abreviatures: AFTM = Arxiu del Foment del Turisme de Mallorca, AGCM = Arxiu General del Consell de Mallorca, PNT = Patronat Nacional de Turisme.

Cinema i turisme els anys vint. Introducció al cas espanyol

En la dècada de 1920 el cinema s'havia convertit en un mitjà que arribava a tot tipus de públic i estaments socials. A més, amb l'experiència dels documentals propagandístics sorgits arran de la Primera Guerra Mundial es comprovà que era una eina eficaç per induir les masses a determinades idees i comportaments.¹ Atenent aquests factors, alguns mandataris, especialment de règims dictatorials, s'adonaren del potencial del cinema i començaren a utilitzar-lo de cara als seus propis interessos.

En el cas d'Espanya, el sorgiment definitiu d'aquesta tendència d'instrumentalització del cinema es donà durant la Dictadura de Primo de Rivera. Una de les grans preocupacions del règim tenia a veure amb la importància d'oferir una bona imatge del país cap a l'exterior, ja que era vist com un lloc endarrerit, brut, pobre i dotat de males infraestructures; amb aquest propòsit s'emprengueren campanyes que ajudarien a recuperar el prestigi.²

Una de les mesures que es dictà tenia a veure amb el cinema i consistí a prohibir l'exhibició de pel·lícules que donaven una imatge negativa d'Espanya. El Govern pretenia dur a terme una censura al escala mundial per evitar la projecció d'aquestes filmacions en tots els països. Ja el 1924 s'ordenà als representants diplomàtics que vigilassin els films que es projectaven a l'estranger per si n'hi havia que perjudicaven la visió del territori espanyol.³ Amb referència a aquest tema, un dels casos més radicals fou quan, el 14 d'octubre de 1927, el ministre de Governació prohibí a Espanya la projecció de totes les pel·lícules de la Metro Goldwyn Mayer com a reacció a la nefasta imatge que en donaven dos dels seus films de ficció (*El clavel de España*, 1926, i *Romanza española*, 1927). Davant la pressió i amb l'amenaça de no poder distribuir més a Espanya, la companyia nord-americana finalment decidí retirar tot d'una les dues filmacions en tots els països; a més, es comprometé a no tornar a realitzar produccions d'aquestes característiques.⁴

Aquests fets donen a entendre que la societat espanyola del moment era conscient del paper que podia arribar a tenir el cinema sobre la imatge del país. Es veu com la censura va ser un mètode que serví per controlar aquesta situació, però també sorgirà una altra iniciativa que ajudarà a projectar unes idees positives d'Espanya: la realització de produccions cinematogràfiques pròpies que servissin els interessos de les autoritats i del país.

Durant els anys vint la producció nacional de documentals propagandístics començà a fer-se de cada vegada més important i pràcticament tots giraven al voltant de temes afins o que interessaven als polítics. Per la temàtica, es poden agrupar en tres grans grups: els referents a la qüestió colonial, els que mostraven personalitats del món de la política i els turístics i/o regionals.⁵ En relació amb aquesta darrera tendència, s'ha d'indicar que la Dictadura de

1 PAZ, A.: "La propaganda turística gubernamental en España. Inicios y primera utilización del cine (1928-1931)", *Italia Contemporánea*, 245, 2006, p. 71-92.

2 PAZ, A.: "La propaganda turística...", p. 71-92.

3 DÍEZ PUERTAS, E.: *Historia social del cine en España*, Madrid, 2003, p. 235 i 236.

4 DÍEZ PUERTAS, E.: *Historia social del...*, p. 237.

5 FERNÁNDEZ COLORADO, L.: "Visiones imperiales: documental y propaganda en el cine español (1927-1931)", *Cuadernos de la Academia*, 2, 1998, p. 98.

Primo de Rivera va pretendre fer del turisme una activitat econòmica destacada per obtenir ingressos; però alhora, com ja s'ha apuntat, hi havia el problema del concepte nefast que es tenia d'Espanya a l'exterior.⁶ Una de les estratègies per millorar-lo i per atreure turistes fou impulsar filmacions propagandístiques a través del PNT, creat el 1928.⁷ La idea era fer documentals de promoció turística que mostrarien les belleses arquitectòniques, els paisatges, les festes i els costums d'arreu d'Espanya.⁸ El PNT no solia promoure filmacions, sinó que normalment s'encarregava de comprar documentals ja realitzats. Aquests podien tenir dos orígens: 1. Fets per productores, entre les quals destacaven l'Emèrita Films de Barcelona i la madrilenya Informaciones Cinematográficas Españolas; 2. Realitzats per particulars que havien rebut alguna subvenció o ajuda d'organismes locals.⁹ Però a través de la productora España Films, que havia estat creada per decret del Consell de Ministres el 1928, el Patronat realitzà directament alguns documentals.¹⁰ El punt culminant de la producció de documentals turístics relacionats amb el PNT coincidí amb les dues exposicions Internacionals dutes a terme a Espanya l'any 1929: la de Barcelona i l'Exposició Iberoamericana de Sevilla.¹¹ Pel que fa a la temàtica es realitzaren dos tipus de pel·lícules, per una banda aquelles que es filmaren a les exposicions i, per altra banda, les que mostraven diferents regions o ciutats espanyoles, les quals foren exhibides a les mostres.¹²

Però abans del sorgiment del PNT les autoritats i institucions del país semblaven poc propenses a posar en marxa filmacions per atreure visitants al país. D'aquesta manera, cap a 1927 algunes productores i persones particulars coincidiren a prendre la iniciativa i filmaren pel seu compte una sèrie de documentals que mostraven monuments naturals i artístics de distintes regions espanyoles que començaven a erigir-se com a destacats centres turístics.¹³ És en aquest context on sorgeix el documental objecte del present estudi, *Mallorca* (Josep Maria Verger, 1927).

El documental *Mallorca* (Josep Maria Verger, 1927). El projecte i la difusió del film

El 31 de març de 1927 arribava a la Diputació Provincial de Balears una instància mitjançant la qual Josep Maria Verger Llinàs, funcionari de la mateixa Diputació i redactor del diari

6 PAZ, A.: "La propaganda turística...", p. 71.

7 L'abril de 1928 es creà en l'àmbit estatal el PNT. Dependent del Consell de Ministres, venia a substituir la ineficac Comissaria Règia de Turisme, que estava en marxa des de 1911. El PNT nasqué amb la voluntat de canviar la mala situació que existia a Espanya en qüestions turístiques, per la qual cosa realitzà una gestió vertaderament seriosa del turisme i treballà en favor de tots els seus vessants: gestió d'hotels, formació de professionals, elaboració d'estadístiques i confecció d'un catàleg artístic i monumental, sense oblidar la propaganda. MORENO GARRIDO, A.: *Historia del turismo en España en el siglo XX*, Madrid, 2007, p. 117-132.

8 PAZ, A.: "La propaganda turística...", p. 79-80.

9 FERNÁNDEZ COLORADO, L.: "Visiones imperiales: documental...", p. 98.

10 BLOT-WELLENS, C.; SOTO VÁZQUEZ, B.: "Producción cinematográfica al servicio de la propaganda política. El legado del Patronato Nacional de Turismo", *PH Boletín del Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico*, 56, 2005, p. 112-113.

11 CAL, R.: "Apuntes sobre algunos documentales cinematográficos de propaganda de Estado durante el reinado de Alfonso XIII", a NÚÑEZ DÍAZ-BALART, M. *et alii* (coord.): *Libro-homenaje a José Altabella*, Madrid 1997, p. 297.

12 BLOT-WELLENS, C.; SOTO VÁZQUEZ, B.: "Producción cinematográfica al...", p. 112-113.

13 FERNÁNDEZ COLORADO, L.: "La realidad de la duda. El cine español de propaganda en los albores de la Segunda República", *Cuadernos de Historia Contemporánea*, 23, 2001, p. 133.

Correo de Mallorca,¹⁴ demanava suport material i moral per dur a terme una filmació documental sobre Mallorca que servis com a mitjà de promoció turística.¹⁵ El segon paràgraf del document resumeix molt bé les seves intencions:

Teniendo en cuenta que el medio de propagada más eficaz es hoy, como han comprendido ya diversos países, el cinematógrafo, a él quiero yo consagrar mi proyecto a favor de nuestra isla; proyecto que consiste en exponer lo que es Mallorca, en reproducirla, darla a conocer, en una palabra, en sus diferentes aspectos, principalmente en el monumental y artístico y en el panorámico, sin olvidar el musical y costumbrista, por medio de bien dirigida y bien impresionada película, para lo cual no regatearé medios, apelando para lo primero a nuestros valores regionales y para lo segundo a reputada casa filmadora.

Al text exposa alguns exemples que donen a entendre i demostren que el cinema és una fórmula que funciona perfectament a l'hora de promocionar destinacions turístiques. Segons diu, malgrat els esforços que s'han anat fent a Mallorca en qüestions propagandístiques, hi ha una marcada diferència respecte a altres països que duen a terme fortes campanyes que inclouen la realització de documentals. A la instància menciona dos casos concrets, una pel·lícula sobre l'Argentina i una sobre distintes regions espanyoles. Curiosament, aquests exemples que exposa no són arbitraris, ambdós van ser subvencionats pels respectius governs, cosa que l'ajuda a justificar per què demana suport a la Diputació Provincial per realitzar la pel·lícula que té al cap. Per ell, l'èxit aconseguit per les dues filmacions esmentades s'entén per l'ajuda oficial que van tenir. Exposar que aquest tipus d'iniciativa propagandística no es pot assumir exclusivament des d'un vessant particular, atesa la gran quantitat de capital que s'ha d'invertir per posar en marxa una empresa així. A més, expressa que és quelcom que hauria d'interessar a les autoritats pels abundosos beneficis que reportaria al territori aquest tipus de publicitat cinematogràfica.

En el mateix punt Verger recorda que la pel·lícula argentina s'havia projectat a Palma i que a conseqüència d'aquest esdeveniment la premsa local del moment havia demanat que es fes una filmació semblant sobre Mallorca. Els fets dels quals parla van ocórrer durant el mes de febrer de 1925.¹⁶ Per tant, arribats a aquest punt és interessant fer un parèntesi per tornar enrere en el temps i detenir-se en els esdeveniments que menciona Verger, ja que és molt probable que inspirassin la seva idea.

El mencionat documental argentí, que es titula *Tierras argentinas*, fou exhibit al Teatre Líric de Palma el 5 de febrer de 1925 durant un homenatge que es reté al país sud-americà.¹⁷ Abans ja s'havia projectat a Madrid davant la família reial, autoritats i altres integrants de

¹⁴ "Origen de la suite "Aires y danzas de Mallorca" de Baltasar Samper", *Diario de Mallorca*, 12 de febrer de 1961, p. 8.

¹⁵ A l'AGCM es conserva un expedient que conté documentació sobre la pel·lícula: la instància de Josep Maria Verger amb la qual demana ajuda moral i material a la Diputació Provincial per dur endavant el projecte, la carta mitjançant la qual la Diputació Provincial informa Verger de la conformitat de donar suport a la seva proposta, una carta escrita pel president de la Diputació Provincial en què demana al comissari regi de Turisme que l'ajudi a difondre la pel·lícula a Madrid i telegrams diversos enviats per Verger des de Madrid en què informa de l'èxit obtingut a la capital. La referència de l'expedient complet és: AGCM, Diputació, Serveis, Cultura, Expedients de cultura, Subvencions per activitats culturals, X-942/18.

¹⁶ "Homenaje a la República Argentina", *El Día*, 1 de febrer de 1925, p. 3.

¹⁷ "Homenaje a la...", p. 3.

l'alta societat espanyola.¹⁸ A Palma s'organitzà un acte semblant, però evidentment adaptat a un àmbit local, ja que també suposà un esdeveniment social al qual assistiren membres de les famílies més destacades, així com totes les autoritats civils i militars mallorquines.¹⁹ La pel·lícula anà precedida per un discurs pronunciat per Antoni Vidal Isern, que duia per títol "Mallorca en la Argentina". A aquest parlament el seguí la recitació, per part de Luís Obrador, de la poesia "Canto a la Argentina", escrita per Eduardo Marquina.²⁰ L'acte central de l'homenatge fou l'exhibició del documental que estava dividit en diverses parts que tractaven diferents temàtiques relacionades amb el país: la primera estava dedicada a les principals ciutats, la segona mostrava la indústria, seguidament un apartat amb els costums del país (balls tradicionals, festes populars, etc.), la quarta part estava dedicada als esports i, finalment, unes escenes mostraven diferents indrets de la capital, Buenos Aires.²¹ Per acompanyar la pel·lícula, una cantant interpretà cançons típiques de la cultura del país.²²

Pot semblar que aquestes informacions siguin secundàries, però totes les activitats realitzades a l'acte tingueren una forta influència en la idea projectada per Verger que, com més endavant s'exposarà, no només era l'enregistrament d'un documental.

Pocs dies després de l'homenatge a l'Argentina, *El Día* publicà un article d'opinió en el qual s'instava a realitzar una pel·lícula sobre Mallorca seguint el model argentí.²³ En aquest text, encertadament titulat "Para fomento del turismo", es manifestava la idea que el documental exhibit al Líric hauria de constituir un exemple a seguir de cara a la promoció turística de l'illa. Segons l'article, les imatges mostrades permetrien als espectadors imaginar-se com devia ser el país sud-americà, per tant, s'indicava que el cinema constituïa el millor dels reclams. Per això s'insistia que Mallorca no podia deixar d'aplicar aquesta fórmula de promoció tan eficaç, sobretot si es tenia en consideració que l'illa constituïa un lloc privilegiat de cara al turisme. Finalment s'apuntava que, si bé el Foment del Turisme de Mallorca realitzava una tasca important de divulgació mitjançant cartells i fullets, estaria bé que també incorporàs el cinema entre els seus mitjans de promoció. D'aquesta manera s'intensificaria la propaganda i s'atrauria més turistes.

Aquells anys el Foment del Turisme de Mallorca semblava poc interessat en el cinema. Revisant les actes de la Junta directiva corresponents a la dècada dels vint s'hi veuen poques referències en aquest sentit. Puntualment oferien suport a determinades produccions que demanaven ajuda a la institució, però no s'hi troba cap al·lusió referida a filmacions sorgides per iniciativa del mateix Foment del Turisme.²⁴

Tot i això, l'illa de Mallorca, pràcticament des dels inicis del cinema, havia estat filmada en nombroses ocasions. Fins i tot, just després de la publicació de l'article d'*El Día*, es posaren en marxa destacades produccions locals sorgides per iniciatives particulars, com *Flor de*

18 "Homenaje a la...", p. 3.

19 "El homenaje a la Argentina", *El Día*, 5 de febrer de 1925, p. 3.

20 "El homenaje a...", p. 3.

21 "El homenaje a...", p. 3.

22 "El homenaje a...", p. 3.

23 "Para fomento del turismo", *El Día*, 15 de febrer de 1925, p. 1.

24 AFTM, *El Libro d'actes de la Junta directiva del Foment del Turisme de Mallorca (1913-1929)*.

espino (Jaume Ferrer, 1925) o *El secreto de la Pedriza* (Francesc Aguiló, 1926), que tenien entre els seus objectius promocionar Mallorca. Però no seguien estrictament l'exemple que proposava la premsa, ja que eren pel·lícules de ficció. Tampoc no es pot dir que abans del projecte de Verger no s'haguessin fet filmacions documentals que tinguessin l'illa com a protagonista. Però pel que es veu no devien presentar l'ampli esquema que seguia el documental argentí; a més, segons les notícies que es tenen de l'època, la majoria de vegades eren realitzades per productores foranes.

Amb tot, va ser el mallorquí Josep Maria Verger qui prengué nota dels suggeriments de la premsa i, inspirant-se en l'homenatge a Argentina, ideà un ambiciós projecte propagandístic que giraria entorn d'una filmació.²⁵ El documental en si, que segons la instància presentada a la Diputació Provincial hauria de constar de còpies en espanyol i en altres idiomes, havia de ser molt complet; es dividiria en diverses parts que tractarien diferents aspectes representatius de Mallorca: el tipus de vida, els monuments i el paisatge. La projecció hauria d'anar precedida d'una conferència sobre Mallorca pronunciada per algun destacat escriptor illenc. Seguidament es recitaria una poesia igualment al·lusiva a l'illa. En finalitzar es durien a terme balls regionals per part d'artistes amb els vestits típics de pagesos.

Per acompanyar la projecció, Verger proposà la composició *ex professo* d'una peça musical, basada en la música tradicional mallorquina. El pintor Pere Barceló, que havia estat assignat com a director artístic de la pel·lícula, explicà en un article publicat al *Diario de Mallorca* la història de la banda sonora.²⁶ En un primer moment Verger havia pensat a encarregar l'empresa a Antoni Pol, un músic aficionat i gran coneixedor de les cançons populars mallorquines. Pol ja havia treballat en la partitura d'acompanyament d'un film de ficció enregistrat a l'illa pocs anys abans, *Venganza isleña*, també conegut com *Un drama en Baleares* (Manuel Noriega, 1924).²⁷ Però Barceló el descoratjà i li recomanà Baltasar Samper, un músic professional mallorquí que havia treballat al *Cançoner popular de Catalunya* recollint i estudiant la cultura tradicional de l'illa. Samper acceptà i d'aquí sorgí la suite *Aires y danzas de Mallorca*, que més tard fou ampliada per a gran orquestra i que també serví de música de fons per a posteriors documentals de Mallorca.²⁸

La Diputació Provincial comprengué la importància que tindria per al territori la campanya de propaganda ideada pel funcionari i concedí una subvenció de 5.000 pessetes. Les tasques d'enregistrament es posaren en marxa i per dur-les a terme es contractà Jaume Piquer Soler, operador barceloní de la companyia Gaumont.²⁹

25 Curiosament, es té documentat que, al mateix temps que *Mallorca*, s'estava enregistrant un altre documental que, segons la premsa, també anava enfocat al turisme i seguiria un esquema molt semblant al proposat per Verger. Aquest duia per títol *Mallorca científica, industrial y panorámica* i fou realitzat per Rafel Babi i el seu fill Francisco. Malauradament no es tenen notícies de la seva localització actual. "Babi Film Mallorca", *El Día*, 18 de juny de 1927, p. 6.

26 "Origen de la suite "Aires y danzas de Mallorca" de Baltasar Samper", *Diario de Mallorca*, 12 de febrer de 1961, p. 8.

27 "Una película filmada en Mallorca", *La Almudaina*, 9 d'octubre de 1923, p. 1.

28 Els documentals següents també foren acompanyats per la partitura de Samper: *Isla de Mallorca* (Antoni de Prunera, 1932) i *Una visión de las Baleares* (Josep Estelrich, 1935).

29 "La película de Mallorca", *La Almudaina*, 28 de juny de 1927, p. 7.

La pel·lícula, que fou titulada *Mallorca*, ja estava acabada el gener de 1928 i el dia 17 del mateix mes se'n féu la prova oficial al teatre del Cercle d'Obrers Catòlics, a Palma. El públic assistent era molt selecte: diputats, regidors, músics i escriptors.³⁰ El film es va projectar amb la música de Samper i primer Josep Tous i Maroto féu una explicació sobre les finalitats que perseguia el documental.³¹

El febrer del mateix any s'exhibí a Madrid, on fou un èxit. La Diputació Provincial de Balears s'encarregà que fos així; el president, Josep Morell, envià una carta al comissari regi de Turisme per demanar-li ajuda per projectar la pel·lícula a la capital espanyola. L'acte, que tingué lloc al Teatre Infanta Beatriz el dia 7 de febrer, fou un gran esdeveniment social; hi assistiren importants personalitats com el general Weyler i les infantes Isabel i Maria Lluïsa, així com comtes, ducs i bona part de la colònia mallorquina resident a Madrid.³² El film es projectà com s'havia fet a Palma: acompanyat amb la partitura *Aires y danzas de Mallorca*. Tous i Maroto recità una poesia que havia fet anomenada "Mallorca y Castilla" i es llegiren unes paraules dedicades a l'illa escrites per Llorenç Riber.³³ La infanta Isabel quedà entusiasmada i realitzà les gestions oportunes per tal que tota la família reial el pogués veure. Així doncs, fou projectat el dia 11 de febrer al Palau Reial davant el rei Alfons XIII, la seva dona Victòria Eugènia, la reina mare Maria Cristina i les infantes Isabel i Maria Lluïsa. L'endemà fou vist per la resta d'infants.³⁴

No es té constància que tornàs a projectar-se. Segons Pere Barceló, després de l'experiència madrilenya Verger guardà la filmació fins que en una ocasió, cap als anys cinquanta, decidiren exhibir-la al Saló Rialto, de Palma, i s'adonaren que havia quedat antiquada.³⁵ La cinta restà en mans de la família de Verger fins que el gener de 2001 la dipositaren, junt amb la partitura de Samper, a l'Arxiu del So i de la Imatge de Mallorca.

Anàlisi de la filmació: la imatge de Mallorca

El documental, que té una durada de 85 minuts, consta de cinc parts i d'un epíleg. Cada una de les parts s'agrupa en temàtiques diferenciades, encapçalades per un text que les explica resumidament. Alhora, l'organització interna de cada grup temàtic és molt senzilla, ja que es basa en la projecció d'imatges precedides per rètols que indiquen el que es mostrarà seguidament. Normalment hi ha pocs moviments de càmera, ja que aquesta sol enregistrar les escenes des d'una posició fixa.

La filmació segueix un esquema molt ordenat, que es detalla tot seguit:

³⁰ "Prueba de una película sobre Mallorca", *La Almudaina*, 18 de gener de 1928, p. 1.

³¹ "Proyecto realizado. Mallorca", *El Día*, 18 de gener de 1928, p. 3.

³² "Balears fuera de Balears", *La Almudaina*, 8 de febrer de 1928, p. 7.

³³ "Balears fuera de...", p. 7.

³⁴ "Proyección de la película "Mallorca" ante los Reyes", *La Almudaina*, 12 de febrer de 1928, p. 7.

³⁵ "Origen de la...", p. 8.

1. La primera part està dedicada exclusivament a la ciutat de Palma i consta dels subapartats següents:

- a) Presentació general de la ciutat. Es mostren diverses panoràmiques de Palma preses des de diferents indrets: de l'Arenal, de l'entrada del port, de l'Hotel Victòria i de la Bonanova. Aquest primer contacte amb la ciutat apunta un aspecte característic de Palma, la marcada presència d'edificis historicoartístics, una qüestió que s'anirà desenvolupant en els següents punts del film.
- b) El conjunt monumental de la Seu, l'Almudaina i el Palau Episcopal. Sense deixar la badia, l'atenció se centra en aquests tres edificis i les imatges els mostren en conjunt i en detall. Serveixen d'excusa per presentar molt breument els distints pobles que han passat per la ciutat (romans, musulmans i cristians).
- c) Les esglésies. Un altre element que caracteritza la ciutat de Palma és la gran quantitat d'arquitectures religioses, les quals manifesten un dels aspectes que defineixen la societat mallorquina, la seva fe.
- d) La ciutat antiga. En aquest punt l'atenció se centra a mostrar els carrers del nucli antic, on s'ubiquen les cases senyoriales. D'aquestes se n'enregistren façanes i patis; no es degué tenir accés a les estances interiors, però se cercà una solució per poder exhibir-les: es filmaren una sèrie de fotografies que mostraven aquests espais.
- e) Altres edificis d'interès historicoartístic. Dins aquesta ciutat antiga tampoc no es deixen de mencionar les construccions que el documental anomena com a *edificios artísticos*. Es tracta d'arquitectures emblemàtiques de la ciutat i representatives dels estils gòtic, renaixentista i barroc.
- f) La ciutat moderna. A banda de la ciutat antiga definida fins ara, farcida de testimonis que hi ha anat deixant la història al llarg dels segles, també existeix una Palma que segueix avançant en el temps. És la Palma contemporània, la de l'eixample i la dels edificis més moderns.

2. Pel que fa a la segona part, aquesta està dividida en les temàtiques següents:

- a) Indrets situats als voltants de Palma. En aquest cas les imatges són heterogènies, ja que representen monuments com el castell de Bellver, zones del camp amb pagesos treballant i arquitectures de tipus popular, com grans cases de possessió ubicades a les immediacions de la ciutat, molins de vent i una humil casa de pagesos. Tanca aquest subapartat el torrent de la Riera, vist des de la seva arribada a baix del baluard de Sant Pere.
- b) Indumentària i oficis tradicionals. Aquesta secció aporta una valuosa informació de caràcter etnogràfic, ja que mostra escenes de diferents oficis artesans i tasques relacionades amb el món rural que indiquen amb quin instrumental es treballava i de quina manera es desenvolupaven aquestes feines. Les activitats estan preses del natural. Tot i això, enmig d'aquestes imatges s'insereixen escenes de dones vestides amb el típic vestit de pagesa. Es veu clar que es tracta de reconstruccions que pretenen fer creïble que les mallorquines van vestides d'aquesta forma.
- c) Escenes corresponents a la processó de la beata Santa Catalina Thomàs, a Valldemossa.

3. La tercera part se centra exclusivament en els pobles que no formen part de la serra de Tramuntana. Al documental surten descrits com a pobles del pla (*villas y pueblos del llano*) i es mostren o bé a partir de vistes generals dels nuclis de població o bé a través dels llocs i edificis més característics i representatius del municipi. Però en primer lloc es projecta una col·lecció de creus de terme i una sèrie de vistes del camp, del qual es diu que presenta variats aspectes.

4. Els focus d'atenció de la quarta part són els nuclis de població de la serra de Tramuntana, que són denominats com a pobles de muntanya. En aquest cas igualment estan representats amb algunes vistes generals, amb detalls o amb indrets o monuments d'interès localitzats als diferents municipis. També hi ha detalls del paisatge muntanyenc.

5. Per altra banda, la cinquena part es divideix en tres subtemes:

- a) Espais d'interès natural com el gorg Blau i el torrent de Pareis.
- b) Altres monuments destacats situats en indrets paisatgístics: castells roquers, santuaris i ermites.
- c) Algunes danses i festes típiques de l'illa. Aquí ocupa un espai important la festa de la verema de Binissalem. Estan enregistrats els diferents actes dels quals es compon aquesta celebració: l'anada a les vinyes, la trepitjada del raïm per fer vi i el ball amb el qual se celebra el final de la verema.

Finalment, les paraules de l'èpilog deixen ben clar quin ha estat l'objectiu de la filmació, donar a conèixer l'illa amb la intenció d'atreure turistes: *Tal es Mallorca. Sólo una sombra, la pálida y fugaz visión ofrendada. Si ha resultado una grata evocación para los que la conocéis, al mismo tiempo que una invitación al viaje para cuantos ignorábais sus áureas riberas, quedará cumplida la finalidad de esta película.*

Una vegada descrita l'estructura del documental i sabent que aquest es va fer amb una finalitat expressa de promoció de l'illa, es fa necessari concretar els diferents atributs que s'hi mostren. Per dur a terme aquesta tasca s'ha optat pel mètode seguit per Galí i Donaire, consistent a identificar i classificar en distintes categories fixades els atributs que van apareixent i que ajuden a construir conceptes sobre el lloc.³⁶

La distribució resultant queda reflectida a les taules següents:

36 En el present treball s'han ampliat les categories respecte a les proposades per Galí i Donaire. El seu estudi es basa en quatre: 1. Paisatge i natura, 2. Cultura, 3. Serveis i 4. Lleure. Però aquí s'ha cregut convenient afegir-n'hi una altra: la referent a la societat, ja que igualment es pot considerar important de cara a la formació de la imatge turística d'un lloc. Per altra banda, Galí i Donaire només estableixen subcategories a l'apartat de cultura. Aquest aspecte també s'ha volgut ampliar; així, totes les categories que es proposen aquí se subdivideixen amb la intenció de detallar i perfilar al màxim els diferents tipus d'atributs individuals. GALÍ, N.; DONAIRE, J.A.: "The social construction of the image of Girona: a methodological approach", *Tourism Management*, 26, 2005, p. 777-785.

ATRIBUTS HISTÒRICS I CULTURALS	
Patrimoni material	La Almudaina, la Seu, Palau Episcopal, murades de Palma, esglésies de Palma -oratori de Sant Llorenç de l'església de Santa Creu, Santa Eulàlia, Santa Clara, Sant Miquel, Montis-ion, Sant Nicolau, Sant Francesc-, cases senyoriales de Palma -patis, façanes i interiors-, la Llotja, Cort, casa de l'Almoina, Consolat de Mar, claustre de Sant Antoni de Viana, Palau Diputació Provincial, Teatre Principal, edificis d'ensenyança de Palma, castell de Bellver, cases de possessió dels voltants de Palma -Bendinat, Son Vida, Son Berga, Raixa, Alfàbia i Son Verí-, casa pagesa, molins de vent, s'nia, creus de terme, ajuntament de Santa Maria del Camí, molinar d'Inca, església de Selva, torre de ses Puntes de Manacor, monument a Juniper Serra a Petra, casa natal de Juniper Serra a Petra, Santuari de Sant Salvador d'Artà, monestir de Santa Maria de Bellpuig a Artà, Torre Cega de Capdepera, Torre de Canyamel a Capdepera, murades d'Alcúdia, Calvari de Pollença, interior cases de Sóller, marjades de Banyalbufar, Torre de les Ànimes de Banyalbufar, Casa de Santa Catalina Thomàs a Valldemossa, cartoixa de Valldemossa, cases de possessió de Valldemossa -Son Gallard Vell, Miramar, Son Moragues, ca'n Costa-, cases de possessió d'altres municipis serra de Tramuntana -Solleric a Alaró, Sa Granja d'Esporles, Son Fortesa de Puigpunyent-, castells roquers -d'Alaró, d'Artà, castell del Rei a Pollença, Santuari a Felanitx, castell de Capdepera-, santuaris -Puig de Maria a Pollença, Sant Salvador a Felanitx, santuari de Nostra Senyora de Gràcia a Llucmajor, santuari de Nostra Senyora de Cura a Algaida, santuari de Lluc a Escorca-. Indumentària tradicional.
Patrimoni immaterial	Cavalcada en honor a la beata Santa Catalina Thomàs a Valldemossa, balls tradicionals -cossiers de Montuiri, ball de la cisterna, mateixes, boleros-, la festa de la Verema de Binissalem.
Museus	-
Nuclis urbans	Palma -referències generals, casc antic, badia de Palma, carrer Colom, plaça d'Espanya, el Molinar-, Alcúdia, Inca, Maria de la Salut, Manacor, Artà, Sóller, Llucmajor, Banyalbufar, Fornalutx, Pollença, Estellencs, Andratx, Valldemossa, Deià, Cala de Deià.
Fets històrics, personatges i espais on s'indica expressament que van ocórrer fets històrics	Reis de Mallorca (referències generals), Jaume I, Jaume II, Jaume III, arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, Frédéric Chopin, Santa Catalina Thomàs, Ramon Llull, cardenal Despuig, fra Juniper Serra, camps de Llucmajor on perdé la vida Jaume III, el Secar de la Real.
Altres	-

ATRIBUTS NATURALS	
Paisatge (referències generals)	Muntanya, pla, camp, aigües.
Monuments i espais naturals	Torrent de la Riera, l'Albufera, torrent de Sóller, torrent de Pareis, Gorg Blau, coves, l'Horta de Palma, serra de Tramuntana untana -referències generals-.
Clima	Llum
Flora i fauna	Vinyes, oliveres, ametllers, pinars.
Altres	-

ATRIBUTS DE LLEURE

Les subcategories proposades són: Llocs d'esplai, Excursions, Fires i mercats, Esports, Festivals i concerts, Lleure nocturn, Altres.

A la filmació no hi ha cap referència a cap d'elles.

ATRIBUTS DE SERVEIS

Acomodació	Hotel Reina Victoria a Palma, Hotel Rico a Andratx.
Mitjans de transport	Tramvia, cotxes.
Accessibilitat a la destinació	-
Restauració	-
Altres	-

ATRIBUTS DE SOCIETAT

Mode de vida	Labors tradicionals -pescador, filadora, tasques agrícoles, obra de palma, corders, arranjament de velers.
Caràcter	Habitants de Palma, mallorquins (referències generals).
Altres	-

Després d'haver identificat els atributs que es mostren a la filmació, s'ha quantificat el nombre de vegades que van apareixent. Es tracta de saber quins tenen més pes a l'hora de construir la imatge de l'illa. Els resultats obtinguts queden resumits als gràfics de l'apèndix.

Conclusions

El documental *Mallorca* va contribuir a cobrir un aspecte que durant els anys vint es començava a considerar important: l'ús del cinema com a mitjà de promoció turística. El seu impulsor, Josep Maria Verger, en veure la manca d'iniciativa de les institucions respecte a aquesta qüestió, decidí posar en marxa un documental que servís de propaganda de l'illa, un lloc que començava a despuntar com a destinació turística.

El fet que es conegui la localització actual del film ha permès analitzar-ne el contingut amb la intenció d'estudiar la imatge de l'illa que transmet. En els resultats obtinguts s'observa com les idees projectades a la filmació concorden perfectament amb les intencions expressades per Verger. Com s'ha vist a la instància presentada a la Diputació Provincial de Balears, el funcionari apuntava que volia donar a conèixer la part més monumental del territori, així com també els seus aspectes paisatgístics. Precisament, ambdós temes són els que destaquen més en tot el documental.

Es dedueix que Mallorca compta amb un gran nombre d'elements monumentals, els quals es concentren sobretot a la ciutat de Palma i els seus voltants. Entre tots guanyen pes els edificis religiosos (esglésies i santuaris) i les cases de possessió. Seguint amb els atributs històrics i culturals, els nuclis de població constitueixen la segona opció més representativa. De nou, Palma és el nucli que es mostra més a la pantalla, seguida dels pobles situats a la serra de Tramuntana (Valldemossa, Deià, Banyalbufar, Pollença, etc.). En menor mesura, però també és important assenyalar-ho, es troben determinades personalitats relacionades amb l'illa: majoritàriament reis i alguns personatges religiosos.

El paisatge natural és l'altre aspecte destacat, tot i que té una representació bastant menor respecte als atributs històrics i culturals. Pel que fa a les referències generals, que són les

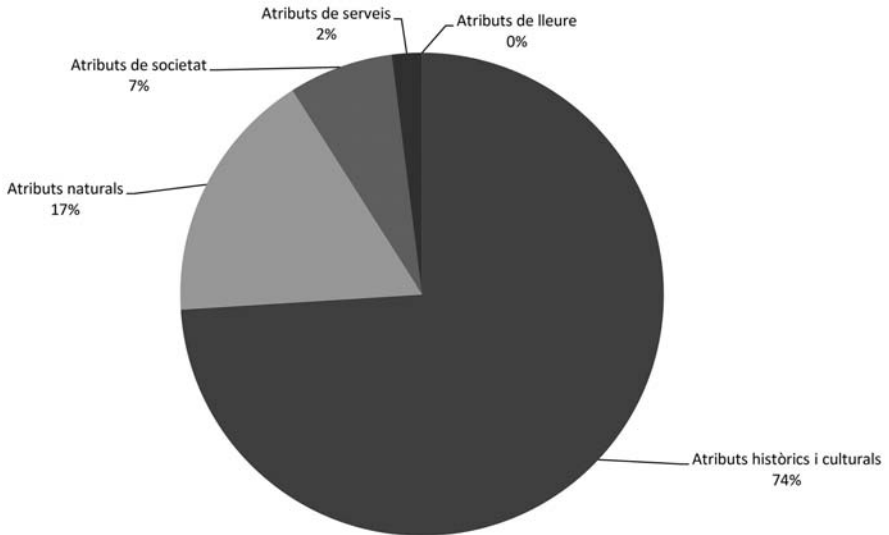
més nombroses, el paisatge del pla comparteix protagonisme amb el de muntanya.

Igualment, la idea de Verger era mostrar el mode de vida i els costums dels habitants de Mallorca. En aquest sentit, la filmació aconseguí de nou l'objectiu del seu ideòleg. Els oficis tradicionals i les labors agrícoles hi són ben representats, de la mateixa manera que els balls i les festes populars. D'altra banda, la qüestió musical quedà ben resolta amb la composició feta per Samper, que s'inspirà en cançons populars.

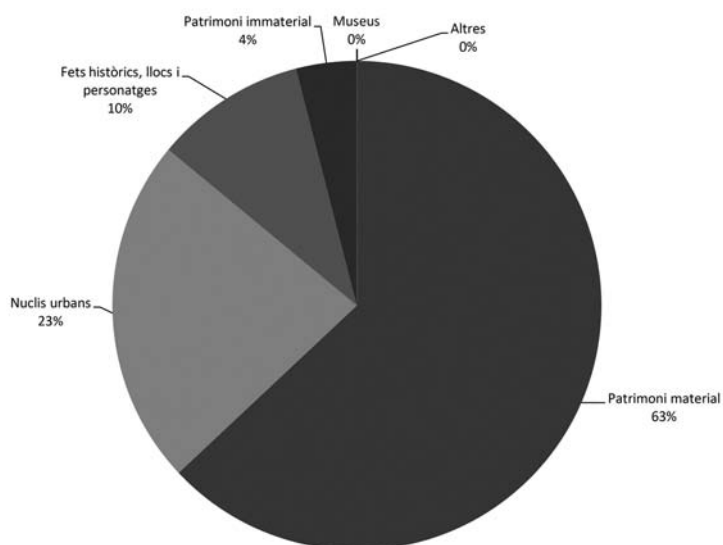
Es veu clarament com a Verger no devien interessar-li ni la part referent a les activitats de lleure de les quals podrien gaudir els turistes ni els serveis que aquests podien trobar una vegada instal·lats. Uns aspectes que segurament també haurien funcionat de cara a l'atracció de visitants, ja que haurien abocat més informació sobre el lloc.

Malauradament, sembla que les intencions de dur a terme una àmplia distribució del documental no es compliren. No es té constància que se'n fessin còpies en altres idiomes que no fossin el castellà per dur-lo a altres països, tal com apuntava el projecte presentat a la Diputació. A més, seguint les notícies del moment, només es projectà a Palma i a Madrid. Uns fets que xoquen si es té en consideració que la finalitat del film era la propagandística.

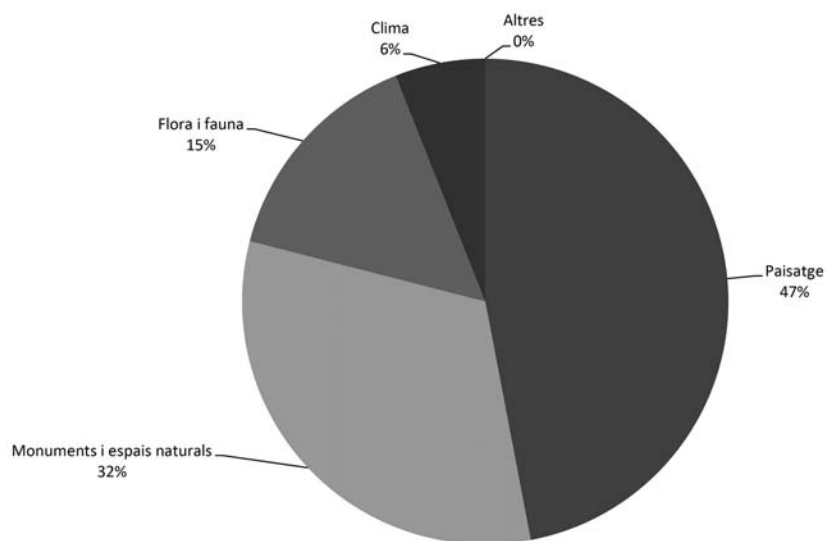
Amb tot, no s'ha d'oblidar que *Mallorca* és un dels primers exemples d'instrumentalització del cinema de cara a la promoció turística i en aquest sentit s'ha de reconèixer el mèrit de Verger. A més, vist des d'una perspectiva actual, és indubtable que el film constitueix un document de gran valor a l'hora de conèixer certs aspectes del passat relatius a l'illa.

Gràfic 1 Resultats generals

Gràfic 2 Resultats específics sobre els atributs històrics i culturals

Gràfic 3 Resultats específics sobre els atributs paisatgístics i naturals³⁷

37 De la resta de categories, com que són tan poc representatives, no s'ha cregut convenient desglossar-ne els resultats concrets.

